

ՇՈՒՇԱՆ ՍԱՍՈՒՆԻԿԻ ԱՍԱՏՐՅԱՆ

ՀՀ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի կրտսեր գիտաշխատող

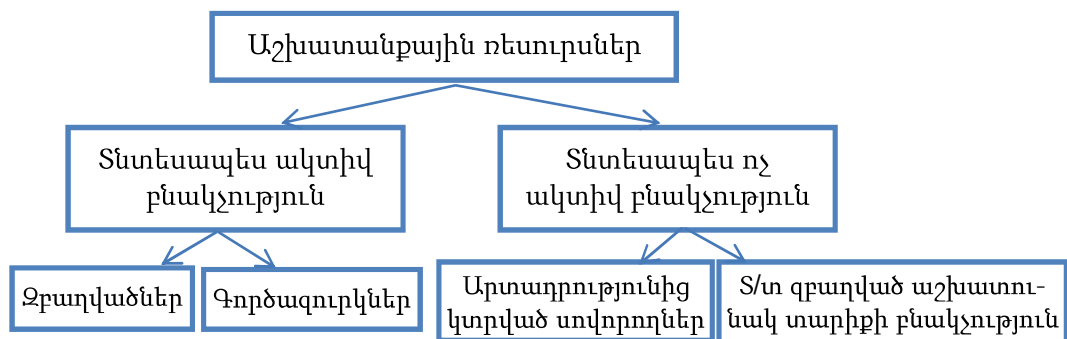
ՀՀ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՇՈՒԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐՈՂ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԸ

Շուկայական տնտեսության զարգացման համաշխարհային փորձը ցույց է տալիս, որ աշխատանքի շուկան տնտեսության կարևորագույն բաղադրիչներից մեկն է: Աշխատանքի շուկան իրենից ներկայացնում է աշխատանքի ամբողջական առաջարկի և ամբողջական պահանջարկի հասարակական հարաբերությունների համակարգ: Այստեղ ձևավորվում և կարգավորվում են մի կողմից վարձու աշխատողների, այսինքն՝ աշխատանք առաջարկողների, մյուս կողմից՝ գործատուների՝ աշխատանքի պահանջարկ ներկայացողների հարաբերությունները:

Ընդհանրապես, աշխատանքը մարդու մտավոր և ֆիզիկական կարողություն է, որը մասնակիորեն կամ լրիվությամբ գործածվում է որոշակի արդյունքի հասնելու նպատակով՝ ներառյալ այն հոգևոր բավարարվածությունը, որը ձեռք է բերվում անմիջականորեն կատարված աշխատանքից: Կատարված աշխատանքի դիմաց տրվում է աշխատավարձ, որն ըստ ՀՀ «Աշխատանքային օրենսգրքի» աշխատանքային պայմանագրով նախատեսված աշխատանքները կատարելու դիմաց աշխատողին վճարվող հատուցումն է¹:

Աշխատանքային ռեսուրսներն իրենցից ներկայացնում են իգական և արական սեռի բնակիչներին, ովքեր հնարավորություն ունեն մասնակցելու ապրանքների և ծառայությունների արտադրությանը: Պլանային տնտեսության ժամանակ աշխատանքային ռեսուրսները զբաղվածության վիճակագրության հիմնական ցուցանիշներն էին հանդիսանում: Դրանք կարևորագույն նշանակություն ունեն նաև շուկայական տնտեսության պայմաններում, քանի որ իրենց մեջ ներառում են այնպիսի կարևոր տարրեր, ինչպիսիք են՝ տնտեսապես ակտիվ բնակչությունը և աշխատանքային տարիքի բնակչությունը:

Աշխատանքային ռեսուրսների թվաքանակը որոշվում է՝ ելնելով աշխատունակ տարիքի բնակչությունից և աշխատունակ տարիքի աշխատողներից, իսկ ՀՀ-ում աշխատունակ տարիքը սահմանվում է ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքով: ՀՀ-ում աշխատունակ տարիքի բնակչություն է համարվում 16-63 տարիքի բնակչությունը: Բայց քանի որ աշխատանքային ռեսուրսների մեջ մտնում է միայն աշխատունակ բնակչությունը, հետևաբար աշխատունակ տարիքի բնակչության թիվը որոշելու համար անհրաժեշտ է աշխատունակ տարիքի բնակչության թվաքանակից հանել աշխատունակ թոշակառուներին, որոնք ստանում են հատուկ թոշակներ: Աշխատանքային ռեսուրսների թվաքանակի մեջ անհրաժեշտ է ներառել նաև այն թոշակառուներին, ովքեր դեռ չարունակում են աշխատել: Աշխատանքային ռեսուրսների թվաքանակը որոշվում է ելնելով բնակչության ընդհանուր թվաքանակից (գծապատկեր 1):



Գծապատկեր 1. Աշխատանքային ռեսուրսների կառուցվածքը²

¹ ՀՀ Աշխատանքային օրենսգրք, հոդված 178, Երևան 2012, էջ 86:

² Ա.Հ. Համբարձումյան, Մարդկային ռեսուրսներ և աշխատանքի էկոնոմիկա: Ուսումնական ձեռնարկ, 2011թ, էջ 16:

Աշխատանքային ռեսուրսները ցույց են տալիս, թե ինչպիսի քանակական և որակական հատկանիշներով են աշխատանքային ռեսուրսները բաշխված գյուղատնտեսության, սեփական ձեռնարկությունների, գործազուրկների և տնտեսապես ակտիվ բնակչության միջև: Աշխատանքային ռեսուրսները իրենց մեջ ներառում են տնտեսապես ակտիվ և տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչությունը: Տնտեսապես ակտիվ բնակչության մեջ ներառվում են զբաղվածներն ու գործազուրկները: Տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչությունը 15-75 տարեկան այն անձինք են, ովքեր հետազոտվող ժամանակահատվածում չեն եղել զբաղված կամ գործազուրկ: Տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչության մեջ ներառվում են աշխատունակ տարիքի առկա ուսուցման սովորողներն ու ուսանողները, տնային տնտեսություն վարողները, երեխաներին ու հիվանդ հարազատներին խնամողները, ինչպես նաև այն անձինք, ովքեր տարբեր պատճառներով չեն աշխատում:

Բնակչության դասակարգումն ըստ զբաղվածության կարգավիճակի, որն այժմ կիրառվում է ՀՀ վիճակագրական ծառայությունների կողմից, ամբողջությամբ համապատասխանում է ՄԱԿ-ի կողմից առաջարկված զբաղվածության կարգավիճակի դասակարգչին: Ըստ զբաղվածության կարգավիճակի դասակարգվում է միայն տնտեսապես ակտիվ բնակչությունը, այսինքն՝ զբաղվածներն ու գործազուրկները: Այս դասակարգչի միջոցով որոշվում է անհատի սոցիալական դրությունը հասարակության մեջ: Վարձավճարի դիմաց աշխատելն այն աշխատանքային գործունեության տեսակն է, որի ժամանակ կնքվում է աշխատանքային պայմանագիր, և աշխատանք կատարողը ստանում է աշխատավարձ, որն ուղիղ կապ չունի կազմակերպության շահույթի հետ:

Սեփական կազմակերպությունում աշխատողների՝ իրենց աշխատանքի դիմաց ստացված աշխատավարձը ուղիղ կախվածության մեջ է գտնվում եկամտից, որը ստացվում է ապրանքների և ծառայությունների արտադրությունից: Այն անձինք, ովքեր նման գործունեությամբ են զբաղվում, ընդունում են նաև կառավարչական որոշումներ և պատասխանատվություն են կրում կազմակերպության գործունեության համար: Ըստ զբաղվածության կարգավիճակի դասակարգչի առանձնացնում են նաև հետևյալ խմբերը¹.

- **Վարձու աշխատողն** անձ է, ով աշխատում է գործատուի հետ կնքած պայմանագրի, աշխատանքի ընդունվելու հրամանի կամ ձեռք բերված որոշակի գրավոր կամ բանավոր համաձայնության հիման վրա և ստանում է դրամական և (կամ) բնաիրային փոխհատուցում՝ աշխատավարձ:
- **Ոչ վարձու աշխատողն** անձ է, ով իրեն ինքնուրույնաբար է ապահովում եկամտաբեր տնտեսական գործունեությամբ և զբաղված է սեփական գործում (բիզնեսում), կայացնում է արտադրական որոշումներ կամ լիազորում է այլ անձի (անձանց), գործունեությունն իրականացնում է վարձու աշխատողների ներգրավմամբ կամ առանց վարձու աշխատողների:
- **Գործատուն** անձն է, ով ինքնուրույնաբար կամ մեկ կամ մի քանի գործընկերների հետ միասին ղեկավարում է սեփական բիզնեսը և մշտապես վարձում է մեկ կամ ավելի աշխատողներ:
- **Ինքնազբաղվածն** անձ է, ով զբաղված է եկամտաբեր գործունեությամբ ինքնուրույնաբար՝ առանց աշխատողների ներգրավման, եթե նույնիսկ ներգրավում է աշխատողներ, այն չի կրում մշտական բնույթ (օրինակ, գյուղացիական տնտեսություն վարող անձը սեզոնային աշխատանքների համար կարող է որոշակի աշխատանքներ կատարելու համար ժամանակավորապես ներգրավել վարձու աշխատուժ):
- **Առանց վարձատրության աշխատող ընտանիքի անդամն** անձ է, ով աշխատում է ընտանիքին պատկանող ընտանեկան կազմակերպությունում (տնտեսությունում) օժանդակելու, օգնելու նպատակով և չի ստանում դրամական և (կամ) բնաիրային փոխհատուցում:

Ըստ զբաղվածության կարգավիճակի՝ դասակարգվում են ոչ միայն զբաղվածները, այլ նաև գործազուրկները: Այս դեպքում գործազուրկների զբաղվածության կարգավիճակը որոշվում է ըստ իրենց նախկին զբաղեցրած աշխատանքի:

¹ Վիճակագրական ծառայության պաշտոնական կայք էջ http://www.armstat.am/file/article/rep_ashx_09a_2.pdf

Բնակչության դասակարգումն ըստ զբաղվածության դասակարգչի իրականացվում է ըստ հարցումների, բնակչության զբաղվածության խնդիրների ուսումնասիրման միջոցով, բնակչության սոցիալ-դեմոգրաֆիկ հետազոտության միջոցով: Այսպիսով՝ բնակչության մասին տվյալներն ըստ նրանց կարգավիճակի կարևոր տարր են հանդիսանում հասարակության սոցիալական կառուցվածքի հետազոտության համար:

Աղյուսակ 1

Աշխատանքային ռեսուրսների պատկերը ՀՀ-ում 2016թ-ի սկզբի դրությամբ¹

	1 000 մարդ				
	Ընդամենը	Տղամարդ	Կին	Քաղաք	Գյուղ
Աշխատանքային ռեսուրսներ	2 286.0	1 046.9	1 239.1	1 360.6	925.4
Տնտեսապես ակտիվ բնակչություն	1 326.5	702.7	623.8	759.3	567.3
Զբաղվածներ	1 087.5	569.8	517.7	551.2	536.3
Գործազուրկներ	239.1	132.9	106.1	208.1	31.0
Տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչություն	959.5	344.2	615.3	601.3	358.2

Տնտեսապես ակտիվ բնակչությունը բնակչության այն մասն է, որն ապահովում է աշխատանքի առաջարկն ապրանքների և ծառայությունների արտադրության համար²: Բնակչության տնտեսական ակտիվությունը որոշելու համար հաշվարկվում է տնտեսապես ակտիվ բնակչության մակարդակի գործակիցը, որը հավասար է տնտեսապես ակտիվ բնակչության և ամբողջ բնակչության ընդհանուր թվաքանակի հարաբերությանը՝

$$Q_{\text{СУФ}} = \frac{\text{Թ}_{\text{СУФ}}}{\text{Թ}_{\text{Բ}}}$$

$Q_{\text{СУФ}}$ -ն տնտեսապես ակտիվ բնակչության մակարդակի գործակիցն է,

$\text{Թ}_{\text{СУФ}}$ -ն որոշակի ամսաթվի դրությամբ տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակն է,

$\text{Թ}_{\text{Բ}}$ -ն բնակչության թվաքանակն է որոշակի ամսաթվի դրությամբ:

Այսինքն՝ տնտեսական ակտիվության մակարդակը ցույց է տալիս տնտեսապես ակտիվ բնակչության տեսակարար կշիռը ընդհանուր բնակչության թվաքանակում:

2016թ. առաջին եռամսյակի դրությամբ ՀՀ-ում տնտեսապես ակտիվ բնակչության մակարդակը հասավ 0.58-ի³:

Տնտեսապես ակտիվ բնակչությունն իր մեջ ներառում է տնտեսության մեջ զբաղվածներին, գործազուրկներին, զինվորականներին և կրոնավորներին; Ըստ «Բնակչության զբաղվածության և գործազրկության դեպքում սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի, զբաղված են համարվում այն գործունակ անձինք, ովքեր զբաղված են զբաղվածություն համարվող գործունեության որևէ տեսակով⁴:

Զբաղվածության թվաքանակի և տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակի միջոցով հնարավոր է հաշվարկել բնակչության զբաղվածության գործակիցը:

$$Q_{\text{Զ}} = \frac{\text{Թ}_{\text{Զ}}}{\text{Թ}_{\text{СУФ}}} \cdot 100$$

Որտեղ՝ $Q_{\text{Զ}}$ -ն բնակչության զբաղվածության մակարդակն է,

$\text{Թ}_{\text{Զ}}$ -ն զբաղվածների թվաքանակն է որոշակի ամսաթվի դրությամբ,

$\text{Թ}_{\text{СУФ}}$ -ն որոշակի ամսաթվի դրությամբ տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակն է:

¹ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից ՀՀ ԱՎԾ-ի տվյալների հիման վրա:

³ Գործակիցը հաշվարկվել է հեղինակի կողմից ՀՀ ԱՎԾ-ի վիճակագրական հրապարակումների տվյալների հիման վրա:

⁴ «Բնակչության զբաղվածության և գործազրկության դեպքում սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 4, 5:

2016թ.-ի վերջի դրությամբ նախնական տվյալներով ՀՀ-ում բնակչության զբաղվածության գործակիցը կազմել է 81.9 %¹:

Զբաղվածության մակարդակը հաշվարկվում է ինչպես ըստ ամբողջ բնակչության թվաքանակի, այնպես էլ ըստ առանձին սեռի, տարիքային խմբերի և այլն: Այսպիսով զբաղվածության մակարդակը զբաղվածների տեսակարար կշիռն է աշխատանքային ռեսուրսների թվաքանակում:

Ըստ «Բնակչության զբաղվածության և գործազրկության դեպքում սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի գործազուրկ են համարվում աշխատանք փնտրող աշխատունակ և գործունակ այն չզբաղված անձինք, ովքեր չեն ստանում ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կենսաթոշակներ բացառությամբ կերակրողին կորցնելու դեպքում կենսաթոշակի տեսակների, աշխատանքի տեղավորման նպատակով հաշվառված են զբաղվածության պետական ծառայությունում, պատրաստական են անցնելու հարմար աշխատանքի և ստացել են գործազուրկի կարգավիճակ²: Գործազուրկի կարգավիճակ տրվում է ՀՀ կառավարության սահմանած անհրաժեշտ փաստաթղթերը ներկայացնելուց հետո՝ 7 օրվա ընթացքում: Այսինքն՝ գործազուրկների թվին պատկանում են 16 տարին լրացած բոլոր այն աշխատունակ բնակիչները, ովքեր ակտիվ կերպով աշխատանք են փնտրում և պատրաստ են գտնելու դեպքում անցնել աշխատանքի: Հիմնականում տարբերում են գործազրկության 3 տեսակ՝ ֆրիկցիոն, կառուցվածքային և ցիկլային: Գործազրկությունը լինում է նաև թաքնված, բնական, փաստացի, սեզոնային, հարկադրական, կամավոր և այլն: Թաքնված գործազրկությունը առաջանում է այն դեպքում, երբ բարձր որակավորում ունեցող աշխատողները զբաղված են լինում ցածր որակավորմամբ աշխատատեղում կամ աշխատում են ոչ լրիվ աշխատանքային օր: Բնական գործազրկությունը իր մեջ ներառում է ֆրիկցիոն և կառուցվածքային գործազրկությունները: Այն կոչվում է բնական, քանի որ տնտեսությունում չկա մի այնպիսի ոլորտ, որտեղ այդ գործազրկության տեսակից չլինի, իսկ փաստացի գործազրկությունը իրենից ներկայացնում է բնական և թաքնված գործազրկությունների գումարը: Գործազրկության մակարդակի գործակիցը ցույց է տալիս գործազուրկների տեսակարար կշիռը տնտեսապես ակտիվ բնակչության ընդհանուր թվաքանակում:

Այսինքն՝

$$G_q = \frac{\text{Թ}q}{\text{Թտաբ}} \cdot 100$$

Որտեղ՝ G_q -ն բնակչության գործազրկության մակարդակի գործակիցն է,

$\text{Թ}q$ -ն գործազուրկների թվաքանակն է որոշակի ամսաթվի դրությամբ,

Թտաբ -ն տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակն է որոշակի ամսաթվի դրությամբ:

2016թ.-ի վերջի դրությամբ ՀՀ-ում բնակչության գործազրկության մակարդակը կազմել է 18.4%:

Աղյուսակ 2

Պաշտոնապես գրանցված գործազուրկներն ըստ կրթության, 2016թ., դեկտեմբեր

Գործազուրկներ	2012	2013	2014	2015	2016
Գործազրկության մակարդակը	16.4	17.2	17.1	16.6	18.4
Գործազուրկների թիվը, այդ թվում՝					
կանայք	45.4	41.3	47.3	53.1	53.4
երիտասարդներ	14.6	17.7	15.6	19.0	19.2
մինչև 55 տարեկան անձինք	37.3	41.6	55.4	65.7	66.3
55-ից բարձր	10.5	14.4	10.5	11.3	12.9

¹ Գործակիցը հաշվարկվել է հեղինակի կողմից ՀՀ ՄԳՕ-ի վիճակագրական հրապարակումների տվյալների հիման վրա:

² «Բնակչության զբաղվածության և գործազրկության դեպքում սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 7:

Աղյուսակ 2-ի տվյալները վկայում են, որ 2016թ.-ին 2012թ.-ի համեմատությամբ գործազրկության մակարդակը աճել է 2%-ով: 2015թ. և 2016թ. գործազուրկների ընդհանուր թվաքանակում ավելի մեծ մասնաբաժին ունեն կանայք, մինչդեռ 2012թ. և 2013թ. հակառակ պատկերն է նկատվում: Գործազուրկների մեջ մեծ մասնաբաժին են կազմում մինչև 55 տարեկան անձինք, որը պայմանավորված է նշված տարիքի բնակչության մեծ քանակով:

Աշխատանքի շուկան, լինելով շուկայական տնտեսության ինքնուրույն բաղադրիչ, սերտորեն կապված է տնտեսական համակարգի մյուս բաղադրիչների, մասնավորապես՝ ապրանքների ու ծառայությունների շուկայի և կապիտալի շուկայի հետ: Այդ կապը փոխադարձ է, քանի որ դրանցից յուրաքանչյուրի գործունեությունը պայմանավորված է մյուսների գործունեությամբ: Աշխատանքի շուկան ապրանքների և ծառայությունների շուկայի հետագա զարգացման կարևոր նախադրյալն է, իսկ վերջինս իր հերթին զգալի ազդեցություն ունի աշխատանքի շուկայի ընդլայնման, զարգացման, աշխատանքի նկատմամբ պահանջարկի ավելացման գործում:

Ներկա ժամանակահատվածում ՀՀ աշխատաշուկային խիստ բնորոշ է աշխատանքի պահանջարկի կտրուկ անկումը, որի հետևանք են հանդիսանում տնտեսության մեջ զբաղվածների թվաքանակի տարեցտարի նվազումը, գործազուրկների թվաքանակի և գործազրկության մակարդակի աճը: Աշխատողների ներգրավվածությունը Հայաստանի տնտեսությունում ցածր է, որի հետևանքով երկրում բարձր է գործազրկության մակարդակը: Խնդիրներ կան առաջարկվող աշխատատեղերի և աշխատողների մասնագիտական համապատասխանության հարցերում:

Այսպիսով՝ վերը նշված վիճակագրական տվյալներն անհրաժեշտ են զբաղվածության իրավիճակի կարգավորման, աշխատանքային գործընթացի գնահատման և կատարելագործման, զբաղվածության, եկամուտների և կյանքի մակարդակի այլ ցուցանիշների միջև փոխհարաբերությունների չափման, աշխատանքի արտադրողականության դինամիկայի ուսումնասիրման համար: Աշխատանքի շուկայի մասին տեղեկատվությունը կարևոր գործիք է հանդիսանում պետության տնտեսական և սոցիալական քաղաքականության մշակման համար:

ՀՀ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՇՈՒԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐՈՂ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԸ

ՇՈՒՇԱՆ ՍԱՍՈՒՆԻԿԻ ԱՍԱՏՐՅԱՆ

*ՀՀ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի կրտսեր գիտաշխատող*

Համառոտագիր

Աշխատանքի շուկան և բնակչության զբաղվածությունը շուկայական տնտեսական համակարգում առանցքային տեղ են զբաղեցնում: Աշխատանքի շուկան շուկայական տնտեսության առավել ծավալուն, բարդ կարգավորվող և դժվար կանխատեսվող ոլորտներից է: Մի կողմից, այն ենթարկվում է շուկայի օբյեկտիվ օրենքներին և օրինաչափություններին, մյուս կողմից՝ դրա բարձր փոփոխականությունը և խնդրահարույց բնույթը պայմանավորված է աշխատանքի շուկայի հիմնական գործող անձանց ընդգծված սուբյեկտիվ վարքագծով:

Բանալի բառեր: *Աշխատանքի շուկա, զբաղվածություն, գործազրկության մակարդակ, վիճակագրական ծառայություն, աշխատավարձ, աշխատանքային ռեսուրսներ, աշխատունակ տարիք:*

ПОКАЗАТЕЛИ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИЕ РЫНОК ТРУДА В РА

ШУШАН САСУНИКОВНА АСАТРЯН

младший научный сотрудник Института экономики им.М.Котаняна НАН РА

Аннотация

Рынок труда и занятость населения занимают центральное место в рыночной экономической системе. Рынок труда является одним из наиболее емких, сложно регулируемых и трудно прогнозируемых сфер рыночной экономики. С одной стороны, он подвергается объективным законам и закономерностям, а с другой стороны, его высокая волатильность и проблемный характер обусловлены подчеркнуто субъективным поведением основных действующих лиц рынка труда.

Ключевые слова: *рынок труда, занятость, уровень безработицы, статистическая служба, заработная плата, трудовые ресурсы, трудоспособный возраст.*

INDICATORS DESCRIBING THE LABOR MARKET IN THE RA

SHUSHAN SASUNIK ASATRYAN

*Junior Research Associate, M. Kotanyan Institute of Economics
National Academy of Sciences, Republic of Armenia*

Abstract

Labor market and employment play a crucial role a market-oriented economic system. The labor market is one of the most complex, and hard to regulate and forecast areas of the market economy. On the one hand, it is affected by normal rules and logics of the market, and on the other hand, it is highly volatile and complex that is explained by the subjective behavior of the main actors of the labor market.

Keywords: *Labor market, employment, unemployment rate, statistical service, wage, labor force, working age*